

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 1(32)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2012

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подолька А. М., д-р юрид. наук, доц., акад. Академії вищої шк. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, доц., Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М. д-р іст. наук, доц., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Піла В. І., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І., д-р екон. наук, проф., Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, доц., Курко М. Н., д-р юрид. наук, доц., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подолька А. М., д-р юрид. наук, доц., академік Академії вищої шк., Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 21 грудня 2011 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подолька (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 1 (32). — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. — 336 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2012
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2012

ПРАВОВІ НАУКИ..... 170**Костицький В. В.**

Захист суспільної моралі як функція демократичної держави в умовах формування глобального громадянського суспільства 170

Сорока Л. В.

Становлення кримінального законодавства України про відповідальність та покарання неповнолітніх 183

Темченко В. І.

Комунікативний аспект визнання громадянських прав і свобод у механізмі їх забезпечення..... 188

Ейсмонт В. С.

Шляхи демократизації інституціональної системи власності в національному законодавстві..... 195

Ковтун І. А.

Професійні відхилення у діяльності юристів та їх попередження..... 204

Шапкова-Журавель І. О.

Міжнародно-правові аспекти охорони праці..... 210

Буратевич О. І.

Правові основи державної політики європейської інтеграції України: сучасний стан і перспективи розвитку 216

Гієва Стоянка Іванова

Конституція Республіки Болгарія 1991 р. – політико-правове обґрунтування законодавчої трансформації Болгарії та вплив на розвиток сучасного цивільного права 223

Клим'юк О. С.

Регулювання інформаційних відносин у сучасному суспільстві: управлінський та правовий аспекти..... 232

Коліушко Ю. С.

Господарське право у правовій системі України: самодостатня галузь права чи комплексний правовий інститут 238

Кузнєцова О. О.

Щодо стану законодавчого врегулювання норм з відшкодування моральної шкоди у цивільному законодавстві України..... 245

Муаз Биарат

Поняття та юридична природа категорії надзвичайного стану в законодавстві різних країн та в міжнародно-правових документах 248

Пограничний С. Л.

Проблеми правового і політичного забезпечення державного управління інвестиціями в Україні 252

Квятковська-Буляк Алиция

Психические нарушения и проблемы у солдат,

возникающие в результате участия в военных действиях 256

Тимошин Ю. В.

Правове забезпечення реформування системи державної влади: адміністративна і політична складова 264

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ..... 269**Кальянов А. В.**

Потенціал здоров'я населення України у людському вимірі..... 269

Юсеф Н. Н.

Міжнародні економічні відносини Турецької Республіки та України 277

Ейсмонт В. С.

Структура власності у перспективному варіанті економічного розвитку України..... 281

Гончаров О. М.

Інноваційна діяльність та її роль у розвитку української економіки..... 289

Гончарова О. О.

Деякі аспекти державного регулювання місцевих бюджетів 294

Пограничний С. Л.

Україна і міжнародний досвід правового забезпечення державного управління інвестиціями..... 298

Старих Л. В.

Формування професійних навичок та вмінь у фахівців з медичного та фармацевтичного маркетингу 305

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ..... 310**Главче Методі**

Деякі компоненти активізації розвитку творчих задатків і здібностей студентів при вивченні математичних дисциплін 310

Гончаренко Є. Ю.

Формування та розвиток мовної та лінгвокраїнознавчої компетенції за принципами нових методичних концепцій вивчення іноземних мов (на прикладі німецької мови)..... 317

Зирянова О. Л.

Самовдосконалення в системі індивідуально-психологічних особливостей особистості 322

Маяцька О. Ю.

Вплив стандартів поведінки на функціонування і розвиток малих груп: соціально-психологічні аспекти дослідження..... 329

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 335

ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНА ПРИРОДА КАТЕГОРІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ В ЗАКОНОДАВСТВІ РІЗНИХ КРАЇН ТА В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТАХ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 1(32), с. 248–251

Аналіз поняття та доктринальних підходів до визначення юридичної природи категорії надзвичайного стану в законодавстві різних країн та в міжнародно-правових документах є важливим з точки зору забезпечення прав людини в умовах виняткового режиму.

Правове поняття “надзвичайний стан” у різних країнах має неоднозначне трактування як у лексичному, так і в змістовному сенсі. Пояснюється це не тільки мовними відмінностями, а й історичними закономірностями становлення й розвитку національних правових систем. Змістова сторона надзвичайного стану виражається насамперед у його трактуванні як крайнього засобу, останнього аргументу, який може врятувати державу від руйнівного впливу. Саме таке розуміння режиму надзвичайного стану мало місце в працях вітчизняних і зарубіжних учених ще в ХІХ ст. “Коли існуванню держави або його спокою щось загрожує, – зазначав німецький учений, професор Ленінг, – порятунок держави від загрозливих небезпек є найважливішим завданням державної влади. Для того щоб виконати це завдання, органи державної влади мають бути наділені великими повноваженнями. Обмеження, які ставлять їм закони про охорону особистої свободи, потрібно тимчасово знищити” [1].

Стосовно лексичного аспекту, то, наприклад, у країнах англо-американської правової сім’ї використовується термін *State of Emergency* [2], який дослівно перекладається як державна крайня необхідність. Справді, у правових доктринах багатьох країн такої пра-

вової сім’ї режим надзвичайного стану трактується як один із видів крайньої необхідності, здійснюваної у державному масштабі [3].

В інших країнах законодавцями використовуються правові поняття, що означають режим особливих заходів, без застосування термінів “надзвичайний”, “винятковий”, “крайня необхідність” і т. д. Так, наприклад, Основний закон ФРН в цьому випадку оперує категорією “стан напруженості” [4, 159]. Пояснюється це, мабуть, прагненням німецького законодавця дистанціюватися від усіх правових понять, так чи інакше пов’язаних з періодом нацистської диктатури, де характер державного управління носив винятковий, надзвичайний характер, що часто знаходило відображення в правових термінах того періоду. Змістова сторона поняття “надзвичайний стан” як у нормативних актах різних держав, так і в правовій доктрині дуже неоднозначна. Відмінності виявляються передусім у тому, що законодавство різних країн вкладає в цей термін неоднакові смислові поняття щодо конкретних ситуацій. Наприклад, законодавство Індії під поняттям “надзвичайний стан” має на увазі режим, що вводиться як у випадку внутрішніх заворушень, повстань, збройних заколотів, так і в разі війни або зовнішньої агресії [5, 404]. Разом з

тим, законодавство Канади проводить чітку межу між термінами “надзвичайний стан” і “воєнний стан”. Терміном першим охоплюються заходи, що застосовуються в силу причин внутрішнього характеру, другим – заходи для нейтралізації зовнішніх загроз [6]. На практиці таке розмежування знаходить відображення в тому, що режими надзвичайного та воєнного стану часто регулюються різними законодавчими актами. У деяких державах у поняття “надзвичайний стан” включаються також і заходи, спрямовані на оздоровлення загальної економічної ситуації в країні, виведення національного виробництва з кризи. Наприклад, Конституція Індії констатує можливість введення надзвичайного стану в галузі фінансів (ст. 360).

Таким чином, єдності в юридичному змісті поняття “надзвичайне становище” в законодавстві зарубіжних держав не існує, що цілком природно. Далекі від одностайності і доктринальні розуміння різних країн з цього аспекту. Більше того, міжнародні акти, які так чи інакше стосуються у своєму регулюванні питань забезпечення прав людини, у виняткових умовах також не закріплюють чіткого і єдиного визначення поняття “надзвичайний стан”. Разом з тим, питання про співвідношення різних понять, пов’язаних із введенням особливих заходів, залишається досить актуальним, насамперед, з теоретичної точки зору. Труднощі виявлення такого співвідношення цілком очевидні й обумовлені, як було зазначено вище, специфічністю національних підходів у цьому питанні. Разом з тим, спираючись на роботи як українських, так і зарубіжних учених, можна провести теоретичне розмежування в поняттях, пов’язаних із введенням режиму особливих заходів. Зокрема, одні вчені пропонують охоплювати поняттям надзвичайного стану всю сукупність режимів, що вводяться як через причини внутрішнього характеру (великі аварії, масові заворушення, збройні загрози), так і зовнішнього характеру (агресія, війна тощо) [7; 8]. Аргументується така позиція схожістю характеру державного управління. І в тому, і в іншому випадку на перше місце висуваються заходи, не властиві зви-

чайному життю і діяльності суспільства, і які мають надзвичайні риси. Однак з цієї позиції не можна виявити системний взаємозв’язок понятійного апарату в рамках режимів особливих заходів.

Більш науково обґрунтованим видається позиція інших авторів, які вважають за необхідне використовувати збірне поняття, яке б об’єднало режими особливих заходів поза їх зовнішніми або внутрішніми джерелами [9, 13]. Таким інтегруючим терміном є поняття “виняткові режими”. Воно, у свою чергу, включає в себе поняття “надзвичайний стан”, яке вводиться на підставі політико-соціальних або природно-техногенних факторів внутрішнього характеру, і “військове положення”, що вводиться в разі зовнішньої агресії або її безпосередньої загрози.

Таким чином, надзвичайний стан можна розуміти в широкому та у вузькому сенсі. У широкому сенсі під цим поняттям позначаються усі режими, передбачені законодавством певної держави, що носять винятковий характер. У вузькому сенсі під цією категорією розуміється тільки винятковий режим, введений у зв’язку з внутрішніми факторами, в тому числі і внутрішніми збройними конфліктами високої або низької інтенсивності. Обґрунтованість такої позиції підтверджується і положеннями міжнародних актів. Зокрема, у ст. 15 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод використовується таке формулювання: “Під час війни або іншого надзвичайного стану, що загрожує життю нації...”. Отже, міжнародний акт розмежовує внутрішній і зовнішній режими, маючи на увазі, що зміст вживаних в їх рамках заходів не може бути тотожним.

Наведена класифікація понять дає підстави чітко структурувати терміни, узагальнивши їх юридичний та смисловий зміст.

У силу своєї специфічності питання забезпечення прав людини в період міжнародного збройного конфлікту (а з ним режиму воєнного стану) повинні бути предметом самостійного дослідження. Проведений аналіз поняття “надзвичайний стан” у контексті правових систем різних держав дає підстави звер-

нутися до аналізу юридичної природи забезпечення прав людини в особливих умовах.

Забезпечення прав людини в умовах виняткового режиму включає в себе два напрями, які, з одного боку, виступають як самостійні елементи надзвичайного стану, а з другого – перебувають у нерозривному зв'язку один з одним. Мова йде про обмеження прав людини і про захист прав людини. Перший напрям відображає інтереси держави щодо нормалізації обстановки всередині країни до прийнятного рівня законності і порядку. Другий передбачає інтереси людини, особистості в період, коли її права і свободи стають найвразливішими. Зазначені напрями також відображають необхідність встановлення межі, яка буде відокремлювати правомірні дії влади в цей період від беззаконня. Останнє завдання завжди важке, і різні держави, що стикалися у своїй історії з необхідністю введення надзвичайних заходів, визнавали цей факт.

Першим напрямом забезпечення прав людини в період надзвичайного стану виступає їх захист. Слід зазначити, що захист прав людини в таких умовах може здійснюватися у двох формах:

- розробка нормативно-правової бази вжиття надзвичайних заходів із закріпленням гарантій найважливіших прав і свобод;
- реалізація нормативно закріплених гарантій у рамках діяльності органів влади в надзвичайних умовах.

В силу принципу суверенітету різні держави самостійно розробляють нормативно-правові акти, які регулюють питання вжиття надзвичайних заходів в особливих умовах, зумовлених державною необхідністю. Як правило, норми подібного характеру містяться в конституційних актах і спеціальних нормативних документах, присвячених виключно надзвичайному стану. Зміст таких норм можна умовно розділити на дві групи: норми, що закріплюють процедуру і правомірність виняткових заходів у зазначений період, і норми, що встановлюють гарантії прав людини в аналогічних умовах і механізм їх реалізації. Тим самим дотримується єдність двох основних напрямів забезпечення прав люди-

ни. Реалізація нормативно закріплених гарантій прав людини в рамках діяльності органів влади у надзвичайних умовах, як форма реалізації їх захисту, не менш важлива, ніж видання правових актів. Діяльність органів правопорядку, відповідно до цілей і завдань введеного виняткового режиму, повинна здійснюватися тільки в межах, встановлених законом. Особливо це має виявлятися в обмеженні прав людини, недопущенні вживання заборонених заходів. Слід зазначити, що захист прав людини в період надзвичайного стану може здійснюватися також на двох основних рівнях: міжнародному і національному. В силу свого суверенітету, держава вправі самостійно вирішувати, які заходи, адекватні складності ситуації, що склалася, необхідно вживати. І міжнародне право не може обмежити держави в цьому праві. Разом з тим, існують обставини, коли світове співтовариство не тільки має право, а й зобов'язане здійснювати контроль за надзвичайними заходами, які встановлюються. Це пов'язано з необхідністю контролю за дотриманням прав людини, які в ХХ ст. перестали бути предметом тільки національного забезпечення. І тільки цей бік надзвичайного стану є сферою міжнародно-правового регулювання. Міжнародно-правова форма захисту прав людини в період надзвичайного стану спрямована на недопущення масових і грубих порушень національною владою прав і свобод людини. Як справедливо зазначає А. Я. Капустін, "...внутрішні конфлікти знаходяться поза зоною досяжності міжнародного права доти, доки вони не нестимуть загрозу міжнародному миру та безпеці або призводитимуть до масових і грубих порушень прав людини" [10, 20].

Як вже зазначалося, другим напрямом у забезпеченні прав людини в умовах надзвичайного стану виступає їх обмеження. Обмеження прав людини за таких умов є необхідним примусовим заходом, що має тимчасовий характер, без якого неможливе досягнення цілей, заради яких такий режим вводиться. Законодавчі акти і конституції багатьох сучасних держав напряду пов'язують надзвичайний стан і обмеження прав людини.

Література

1. Loening E. Lehrbush des Deutschen Verwaltungsrechts. Leipzig, 1884. – Z. 290.
2. Emergency Regulations 1921 // The Board Trade Journal, 1921.04.07 – P. 49–62.
3. Barnett H. Constitutional and Administrative Law. London., 1995. – P. 336.
4. Авдеев Ю. І. Чрезвычайное законодательство ФРГ. – М.: Юрид. лит., 1970. – 279 с.
5. Домрін А. М. Правовые институты чрезвычайного режима в Индии // Институты конституционного права иностранных государств. – М.: Юрид. лит., 2002. – С. 147–211.
6. Emergency Preparedness Act 1988, RS. 1985, ch 6, 4-th Suppl. – Ottawa, 1989. – P. 17–32.
7. Ехипов М. И. Некоторые аспекты применения режима чрезвычайного положения. – Пермь: Мир, 1993. – 271 с.
8. Ларин А. М. Чрезвычайные ситуации и деятельность правоохранительных органов // Право и чрезвычайные ситуации. – М., 1992. – С. 41–46.
9. Янгол Н. Г. Чрезвычайное законодательство и исключительные правовые режимы: история и современность: Монография. – СПб.: СПбГУАП, 2000. – 408 с.
10. Капустин А. Я. Проблема имплементации норм международного гуманитарного права в немеждународных военных конфликтах // Российский ежегодник международного права. – С.-Петербург. гос. ун-т. – С. 74–87.

Реалізація нормативно закріплених гарантій прав людини в рамках діяльності органів влади у надзвичайних умовах, як форма реалізації їх захисту, не менш важлива, ніж видання правових актів. Діяльність органів правопорядку відповідно до цілей і завдань введеного виняткового режиму має здійснюватися тільки в межах, встановлених законом.

Реализация нормативно закрепленных гарантий прав человека в рамках деятельности органов власти в чрезвычайных условиях, как форма реализации их защиты, не менее важная, чем издание правовых актов. Деятельность органов правопорядка в соответствии с целями и задачами введенного исключительного режима должна осуществляться только в пределах, установленных законом.

Implementation of legal guarantees of human rights enshrined in the framework of government in extraordinary circumstances, as a form of protection, not less important than the publication of regulations. The activity of law enforcement in accordance with the goals and objectives imposed exceptional regime should be carried out only within the limits prescribed by law

Надійшла 18 листопада 2011 р.